

PREFACERI ALE CONȘTIINȚEI ÎN OPERA FILOSOFILOR ROMÂNI. CÂTEVA PROVOCĂRI

TITUS LATES*

„Aus ursprünglicher Einheit muss ein Eines und ein Anderes hervorgehen, falls Leben, falls Bewusstsein («Bewusstsein ist Entzweiung»¹) stattfinden soll. Positive und negative Grösse, Nord- und Südmagnetismus, positive und negative Elektrizität, Leben und Tod und so in ungemessner Menge fort – das sind die Pole eines ungeheuren Dualismus, zwischen denen alle Bewegung rastlos pulsirt.”

T. L. Maiorescu, *Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 1861, p. 54. Trad.: Titu Maiorescu, „Considerații filozofice pe înțelesul tuturor”, în *Scrieri din tinerețe* (1858–1862), ed. îngrijită de, prefață și note de Simion Ghiță, Cluj-Napoca, Editura Dacia (Restituiri), 1981, pp. 163–309 [194]². Reed.: Titu Maiorescu, *Opere filosofice*, îngrijirea ediției de Alexandru Surdu, București, Editura Academiei Române, 2005, pp. 89–173 [108]; *Comemorare Titu Maiorescu. Un secol de la moarte (1917–2017)*, vol. I: *Opera filosofică*, ed. a 2-a, îngrijită de Alexandru Surdu, București, Editura Academiei Române, 2017, pp. 85–171 [105].

*

„Credința noastră că *ceva* există se confundă în principiu cu însuși conștiința noastră, căci aceasta din urmă nu este, în ultima analiză, decât expresiunea intelectuală a existenței. Negarea deci a oricărei existențe de către noi, cari bazăm orice știință pe conștiință, este o contradicere în termeni și, prin urmare, o imposibilitate intelectuală.

Conștiința mărturisește nu numai despre existența ei proprie, dar și despre aceea a o mulțime de alte lucruri. Acum vine întrebarea, dacă nu se poate nega

¹ Aici, Titu Maiorescu face trimitere la: „*Ludwig Feuerbach*. (Gedanken über Tod und Unsterblichkeit. Band III. der Wigand'schen Gesamtausgabe, Seite 69). De asemenea spune că: „Jacob Böhme a fost stăpânit de această idee, care i-a determinat întregul sistem” [după traducerea din *infra*, p. 291].

² „Unitatea primordială trebuie să genereze un «unul» și un «altul» dacă urmărește apariția vieții și a conștiinței («conștiința e dedublare»). Mărimi pozitive și negative, magnetism al nordului și al sudului, electricitate pozitivă și negativă, viață și moarte, și tot așa mai departe, aceștia sunt polii unui dualism, polii unui dualism uriaș, între care viața pulsează neîncetat.” [În românește de Ion Herdan].

* Academia Română: Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru”

existența unora din ele? A se nega existența unora din lucrurile mărturisite ca existență de conștiință, ar fi a se face o deosebire între ele tocmai din punctul de vedere din cari ele nu se deosebesc în realitate, adică din punctul de vedere al mărturisirii conștiinței, ultima dovadă a existenței. De altă parte, toate lucrurile mărturisite ca existente de conștiința noastră se presupun una pe alta, adică sunt înlănțuite astfel încât aparițiunea unora în conștiință trage după sine aparițiunea tuturor celorlalți unul câte unul, și tocmai această legătură indisolubilă a reprezentațiunilor din conștiința noastră constituie unitatea acesteia, adică aceea ce se numește eul nostru (le moi).”

Vasile Conta, *Bazele metafizice* [1880–1882]. Apud. *Filosoful Conta. Opere complete*, cu un studiu biografic și note explicative alcătuite după scrisori, acte și manuscrise inedite de Octav Minar, București, Editor C. Sfetea „Librăria Școlilor”, [1914]. [Lucrarea e reproducă după un manuscris aflat în colecția Academiei Române]³. Reed.: Vasile Conta, *Opere filosofice*, ed. revăzută și însoțită de o introducere de Nicolae Petrescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1922], pp. 433–506 [456]; Vasile Conta, *Opere filozofice*, ed. îngrijită, cu un studiu introductiv, comentarii și note de Nicolae Gogoneață, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, pp. 475–541 [495].

*

„O reprezentare e o stare de conștiință. O stare de conștiință însă, în ori ce mod s-ar manifesta, implică o diferențiere, o distincțiune între obiectul său imediat și un alt obiect corelativ cu acesta. Pentru a fi conștienți, trebuie să fim conștienți de ceva; acest ceva nu ne poate fi însă, cunoscut de cât prin opoziție cu alt ceva; nu putem ști adică ce ie acest ceva, de cât deosebindu-l de alt-ceva, pentru că nu putem spune ce ie el, fără a implica în acelaș timp ceva ce nu ie; când zicem de un lucru că e alb, am afirmat implicit prin aceasta *cel puțin* că nu e negru, și nimic nu ne poate fi cunoscut, de cât prin opoziție, cu un corelativ, – cea ce analiza psihofisiologică a condițiilor conștiinței confirmă pe deplin, dovedind că conștiința nu e posibilă de cât prin diferență sau contrast. A distinge însă un obiect de un altul e a afirma că el posedă o calitate pe care cel-lalt nu o posedă. O calitate sau un mod de a fi constituie dar conținutul necesar al unei stări de conștiință. Lipsa ori cărei calități nu e însă evident, un mod de a fi sau o calitate; ea nu poate face prin urmare *obiectul* unei stări de conștiință. Un mediu vid, absolut homogen, lipsit adică de ori ce calitate, e peste putință de reprezentat: [...]”

Petru P. Negulescu, *Critica apriorismului și empirismului*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1892. [Lucrare prezentată ca teză de licență la facultatea de

³ Prima publicare a manuscrisului a fost într-o variantă franceză: B. Conta, *Les fondements de la métaphysique*, traduit du roumain par D. [Rosetti-]Tescanu, Paris, Félix Alcan, Éditeur, 1890; ediție după care a fost făcută o traducere în limba română: V. Conta, *Bazele metafizice*, traducere de A. Sf[euerman], Iași, Editura librăriei Frații Șaraga, [1896].

Litere și Filosofie din București]. Reed.: P. P. Negulescu, *Filosofia în viața practică*, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și bibliografie de Adrian Michiduță, București, EuroPress Group, 2007, pp. 131–246 [143, 144].

*

„Cunoștința presupune aplicarea unui subiect asupra unui obiect, ceva care apare pentru cineva: orice stare de conștiință – să o numim cu un termen generic reprezentare – presupune un act și un conținut; actul este partea subiectului, iar conținutul este ceace numim în genere obiect. În unitatea reprezentării subiectul și obiectul ne apar strâns legate, însă totdeauna obiectul afirmă un conținut distinct și independent de actul subiectului. Orice reprezentare se prezintă cu două elemente, un reprezentativ și un reprezentat care se distinge de dînsul. Inșă în afară de unitatea reprezentării, ce pot însemna cele două elemente luate separat? In reprezentare, obiectul poate apărea ca distinct și ca independent de subiect, – de fapt chiar aceasta este natura reprezentării de a afirmă un conținut deosebit de actul afirmării, – însă de drept cei doi termeni, fiind corelativi și fețele unei realități unice, nu se pot distinge fără a-și pierde realitatea; un act de conștiință fără un obiect de cunoștință, un reprezentat fără un reprezentativ, cu un cuvînt un subiect fără un obiect și un obiect fără subiect de drept nu poate exista. Cu toate acestea, printr’o iluziune naturală și înăscută a minții noastre, conținutul stărilor de conștiință, distinct înăuntrul reprezentării de actul care-l afirmă, ajunge să apară ca deosebit și independent de orice act de reprezentare, ca un incondiționat. Cunoștința noastră este bazată pe această iluziune și întreaga noastră experiență este organizarea unei decepțiuni, căci pe cînd spontaneitatea minții noastre ne prezintă toate lucrurile ca incondiționate, reflexiunea mai tîrzie nu recunoaște nicăieri ceva incondiționat prin natura sa.”

„După chipul nostru de a privi viața psihică, nu putem vedea în conștiință un epifenomen, un fenomen supra-adăugit altuia *toto genere* diferit de el, odată ce definim conștiința ca o parte constitutivă a unui fenomen unic și întreg, care nu poate exista numai cu una din fețele sale, și înăuntrul căruia conștiința este actul care aduce la existență un conținut oarecare. Dar mai presus de toate eroarea psihologiei care admitea o viață psihică inconștientă provenea din greșita interpretare intelectualistă a faptelor psihice, nu ca un processus și o devenire psihică în timp, ci ca niște obiecte, ca ceva fix și permanent. Dacă reprezentarea, atomul psihic, era ca un obiect, ca o unitate, nu se putea pricepe ce devine cînd dispare din conștiință; trebuia de sigur să se coboare supt «pragul» conștiinței și acolo să aibă o viață inconștientă, o viață psihică latentă, gata de a reapărea la prima chemare, ca un fapt identic cu ce a fost înainte la lumina conștiinței. Această concepție intelectualistă dispare cînd privim viața psihică nu ca o colecție de obiecte fixe, de atomi psihici, ci ca un flux, ca o schimbare continuă de processuri, reprezentări, sentimente, amintiri, impulsuni, volițiuni, în care fiecui moment este adus de altele și urmat de altele, în combinațiuni și complexuri totdeauna noi, așa

că un fapt nu mai apare nici odată așa cum a fost, ci cu o valoare *actuală*, schimbătoare după momentul psihic în care apare.”

C. Antoniadă, *Iluziunea realistă. Încercare de critică filosofică*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl fii, 1907, pp. 5, 6, 142. [Lucrare prezentată ca teză pentru doctoratul în filosofie la Facultatea de Filosofie și Litere din București]. Reed.: Constantin Antoniadă, *Opere*, studii selectate, prefață, notă asupra ediției, note și comentarii de Ion Mihail Popescu, Editura Eminescu, 1985, pp. 1–111 [3, 91].

*

„Conștiința omenească, – așa cum o înțelegem noi astăzi – nu este o oglindă pasivă, nici o conștiință transcendentă; nu este apoi un epifenomen care se adaogă, ca o lumină venită din altă lume, peste fondul unei lumi materiale, ci este rezultatul sintetic al evoluțiunii prin care a trecut întreaga energie universală. Conștiința actuală a fiecărui om reprezintă ultima verigă din lanțul acestei evoluțiuni universale! Ea, ultima verigă, a fost cu putință numai după ce lanțul evoluțiunii întregi se împlinise până la dânsa. În clipa de timp în care ne găsim noi, conștiința omenească este constituită: dintr-o zonă luminoasă, în care se asociază și se unifică funcțiunile neuronilor cari se găsesc în centri corticali ai creierului mare, și dintr-o zonă întunecată, în care se asociază și se unifică funcțiunile multor alți neuroni cari se găsesc în diferiți centri sub corticali și medulari. Zona cea întunecată nu este zona funcțiunilor inferioare, ci este zona funcțiunilor automate, adică a funcțiunilor cari s-au adaptat în chip perfect la scopul lor. Odinioară, pe când nu existau centri corticali, ea era zona cea luminoasă. Când și când, funcțiunile din zona întunecată, ajung să mai pătrundă în zona luminoasă, dar numai atunci când funcțiunile acestea sunt împiedicate în automatismul lor, adică în cazurile patologice. Zona cea întunecată este zona cea adâncă în care nu se mai poate distinge ce este și se nu este, dar care nu mai puțin există și formează condițiunea necesară a celeilalte zone venită în urmă. Vieța vegetativă cu multiplele ei funcțiuni; precum și dispozițiunile reflexe și emoționale; toate funcțiunile organice de adaptare ale individului la mediu, sunt coordonate și executate prin mijlocirea centrilor subcorticali și medulari, cari se găsesc în zona întunecată. Dacă nu ar fi activitatea permanentă a acestor centri, nu ar fi cu putință nici activitatea centrilor corticali; iar zona luminoasă s-ar scoborî atunci spre funcțiunile automate. Cu zona întunecată nu s-a sfârșit însă lanțul de condiționare al conștiinței. Înaintea funcțiunilor automate din centri subcorticali și medulari, a trebuit să fie funcțiunea de asimilare a materiei organice; sub zona întunecată a activității automate nervoase se întinde zona și mai întunecată a fenomenelor chimiei organice. Și nici cu aceasta nu s-a terminat. Sub funcțiunea de asimilare stă funcțiunea și mai elementară a gravitațiunii și a asocierii dintre elemente. Unde se sfârșește, în definitiv, lanțul de condiționare al conștiinței? Nicăiri; căci oriunde s-ar pune începutul, totdeauna se va găsi că peste începutul ales a trebuit să mai fie

un alt început. Cu cât ne ducem apoi spre început, cu atât lanțul condiționării conștiinței omenеști se continuă în lanțul de condiționare al fenomenelor energiei universale. Cu toate acestea, conștiința există ca un ceva deosebit de energia universală, dacă nu chiar ca un ceva opus energiei universale? De unde vine acest ceva? Dacă reluăm evoluția în direcțiunea indicată mai sus, ce se adaugă în plus la fiecare verigă de condiționare a fenomenelor pentru formarea verigei următoare? Ce se adaugă în plus la zonele cele întunecate pentru a se ajunge în sfârșit la zona cea luminoasă? Acest ceva în plus nu este el de o esență diferită și astfel nu face el dovada dualismului dintre conștient și inconștient, dintre psihic și fizic?”

C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică. Principalele probleme ale filosofiei contemporane, pe înțelesul tuturor*, București, 1912, pp. 264, 265. [Vol. VII din colecțiunea „Studii filosofice”]; C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică pe baza filosofiei kantiane*, ediția definitivă, București, Editura Casei Școalelor, 1929, pp. 197–199; Reed.: C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte scrieri*, studiu, antologie și note de Gh. Al. Cazan, text stabilit de Gheorghe Pienescu, București, Editura Eminescu, 1984, pp. 387–521 [506, 507]; Constantin Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică pe baza filosofiei kantiane*, ediție definitivă, Iași, Editura Timpul, 1997, pp. 223, 224; C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică pe baza filosofiei kantiane (și alte scrieri filosofice)*, ed. îngrijită, note și postfață de Alexandru Boboc, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, pp. 9–154 [138, 139]; Constantin Rădulescu-Motru, *Opere alese*, vol. I: *Elemente de metafizică. Personalismul energetic*, îngrijirea ediției de Gh. Vlăduțescu, Alexandru Boboc, Sabin Totu, București, Editura Academiei Române, 2005, pp. 7–160 [143, 144].

*

„Stabilind rolul vorbirii pentru comunicare am câștigat o basă pentru evitarea de neînțelegeri. Căci, demonstrând într’un mod cât se poate de clar că nici un cuvânt și nici o judecată formulată prin vorbire nu poate să redeie altceva decât un raport între elemente, am pus capăt tuturor încercărilor de a reda prin vorbire – sau alte mijloace de comunicare – existența reală sau realitatea existenței. Vorbirea, cât și toate gesturile unui corp, nu este decât terminarea unei succesiuni continue a elementelor prinsă în noțiunea «individului». Identitatea elementelor ne-a dat posibilitatea de a constata existența, pentru a cărei realitate n’am putut găsi altă formulă decât continuitatea producțiunii prin care se manifestează cauza.

Pentru a spune ce este cauza e nevoie ca producțiunea să fie terminată, ca nici o schimbare să nu mai poată avea loc. Conștiința individuală se presintă, în adevăr, ca terminare a producțiunii și dă loc la judecata care este expresiunea noțiunii corpului.” [...]

„Noțiunea «conștiință» nu este altceva decât însuș raportul de succesiune al elementelor. Întrebuințată ca «predicat», această noțiune nu însemnează nimic «pentru sine», ci este o parte a simbolului represintat prin acea judecată. «Eu am

conștiință», «piatra n'are conștiință», «toți oamenii au conștiință» etc. sunt termeni de raporturi între anumite elemente sau începutul unor raporturi.”

Traian Brăileanu, *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței. Tratat de filosofie*, Cernăuți, Librăria H. Pardini, 1912, pp. 81, 87. Reed. *Revista de filosofie*, tomul LXII, nr. 5, 2015, pp. 659, 663.

*

„Din cauza relativității fatale a cunoașterii noastre, noi ne vom mărgini totdeauna a *deosebi*, a *asimila* și a *clasifica* obiectele cunoașterii, fără a putea pătrunde esența lor intimă. Să fie aceasta din cauza *obiectului* de cunoaștere? Dar aceasta pe lângă proprietăți și relațiuni mai are și o esență intimă. Pentru ce n' o desvăluie? Se va zice că ea se află la spate și din această cauză universul n' a arătat conștiințelor percepătoare decât fațada proprietăților și datorită acestui fel de apariție uniformă, a zămislit și consolidat în conștiințe, ca un principiu necesar și universal, principiul cunoștinței relative. Dar a spune că esența e la *spate*, este un mod de a vorbi. Putem spune că e la spate fiindcă se interpune între noi și dânsa pânza icoanelor noastre relative. Dar dacă conștiințele percepătoare nu aduc nici o formă și nici un tipar preexistent pentru realitatea absolută apare ca o pânză la icoane relative?

Una din două: sau realitatea care există *aevea* este pur absolută și atunci, dacă spiritul e o *tabula rasa*, de ce ea apare în icoane relative; sau realitatea neatârnată de conștiința noastră e și absolută și relativă în același timp, având *în ea însăși*, pe lângă substanță, moduri și relațiuni, și atunci pentru ce spiritul nostru, dacă e *tabula rasa*, oglindește numai pe cele din urmă și nu percepe și pe cea dintâi?

Oricum am întoarce lucrurile nu există altă eșire, decât să recunoaștem că forma relativă a cunoștinței noastre se datorește *ab origine* conștiinței care cunoaște, subiectului cunoscător, fiind expresia firească a limitelor acestuia, iar nici de cum obiectului, care în această calitate n' are limite și dincolo de straiul aparențelor, e o realitate absolută.”⁴

Ioan Petrovici, „H. Spencer și problema cunoștinței”, în *Studii istorico-filosofice*, București, Tipografia «Jockey-Club», Ion C. Văcărescu, 1925, pp. 167–205 [199, 200]. Reed.: Ion Petrovici, *Opere filosofice*, ed. îngrijită de Gh. Vlăduțescu, Alexandru Boboc, Florin Frunză, Sabin Totu, București, Editura Academiei Române (Scrieri filosofice românești, V), 2006, pp. 658–678 [674, 675]⁵.

⁴ După ce își exprimă opinia, Ioan Petrovici adaugă: „Aceasta mai ales n' o putea susține Spencer, care afirmă categoric, la spatele relativului vizibil, un absolut real și efectiv”. „Obiecția” lui Petrovici este reținută și de Bagdasar în *Teoria cunoștinței* (p. 225, în ed. din 1995).

⁵ În această ediție, ultima frază este scrisă astfel: „Oricum am întoarce lucrurile nu există altă ieșire, decât să recunoaștem că forma relativă a cunoștinței noastre se datorește *ab origine* conștiinței care cunoaște – subiectul cunoscător, fiind expresia firească a limitelor acestuia – iar nicidecum obiectului, care în această calitate n-are limite și dincolo de straiul aparențelor, e o realitate absolută” (p. 675).

*

„Kant lucrează cu conștiința în genere, adică cu o structură ideală, o conștiință oarecare a unei conștiințe logice hipostaziate, nu a conștiinței realizate în individ. Kant zice: ceea ce afirm eu despre conștiință este valabil pentru toate conștiințele, nu pentru conștiințele concrete ale lui A, B, C, ci pentru orice conștiință, pentru conștiință în genere, o conștiință pur și simplu. Același punct de vedere l-a urmat și consciențialismul, care și el spune că tot ce există există ca și conținut de conștiință și nu poate să existe altfel. Consciențialismul se raportează tot la această conștiință în genere.

O altă școală filosofică însă, care a ținut să se amuze, spune: da, este adevărat ceea ce susține consciențialismul. Dar ce însemnează conștiința? Eu, care stau și gândesc, pot să afirm un singur lucru, și anume, că am anumite conținuturi de conștiință, am anumite cunoștințe. Ca om, eu am imaginea unei existențe; ea închide o lume reală în mine. Toate reprezentările pe cari le am de la mine, de la corpul meu, toate reprezentările pe cari le am în conștiința mea, toate acestea constituie o lume. Dar această lume este singura lume existentă? D-ta o să afirmi că și d-ta ai o asemenea lume. Se poate, însă d-ta nu ești pentru mine decât ca [un] conținut al conștiinței mele; d-ta nu ești o realitate, și nici conștiința d-tale nu este o realitate pentru mine, ci este un conținut de conștiință, este o cunoștință a mea.

Vedeți dar [că] aceste două școli, [cari] afirmă pur și simplu realitatea absolută a conștiinței concrete, una alunecă de la gândire la cunoaștere, cealaltă alunecă de la conștiință la conștiința concretă, la conștiința realizată și neagă pur și simplu existența oricărei realități în afară de cunoștință, adică în afară de conținuturile de conștiință ale individului. [...]

Ce se poate obiecta acestui punct de vedere? Logic, absolut nimic. [...] Împotriva tuturor acestor fapte, împotriva evidenței acesteia logice, se revoltă – cine? Bunul-simț. Se revoltă încă – cine? Convingerea noastră că ceea ce este prezent în conștiința noastră este în adevăr exact, este în adevăr real. Este prezent în conștiința mea acest ceasornic, dar conștiința mea refuză să creadă că acest ceasornic este numai în conștiința mea. Conștiința mea îl aruncă în afară, îl proiectează în afară, îi dă, îi construiește, dacă voiți, o existență.”

Nae Ionescu, *Curs de teorie a cunoștinței (1925–1926)*. Nae Ionescu, *Teoria cunoștinței. 1925–1926*, pref. de Octav Onicescu, ed. îngrijită de Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia (col. „Filosofia creștină”), 1996. Nae Ionescu, *Opere*, vol. I: *Cursuri de metafizică, 1*, studiu introductiv de Florica Diaconu și Marin Diaconu, ed. îngrijită de Marin Diaconu și Dora Mezdrea, București, Editura Crater, 2000, pp. 221–349 [257, 258].

*

„Este convingerea mea cea mai vie că apariția conștiinței se datorează unei deficiențe vitale a omului, unui minus de viață. [...] Conștiința rezultă dintr-o

incapacitate a omului de a trăi viața irațional; ea presupune că viața a pierdut din propria capacitate și productivitate. [...] Tendințele centrifugale ale conștiinței dovedesc că aceasta nu este imanentă vieții, că în esența irațională a vieții nu există inclusă pornirea spre raționalitate și că, în fine, conștiința este un simplu accident în lume, ca și omul.”

„[...] conștiință și interioritate aproape că se suprapun. Nota, însă, specifică și diferențială a conștiinței vizează capacitatea ei de a exterioriza lumea de om, de a atribui un caracter de transcendență vieții față de subiectivitate. Este în acest proces o rupere din continuitatea calitativă care lega o formă individuală de viață cu diversitatea calitativă a existenței. Simțul multiplicității calitative nu se realizează decât în asimilarea în viață. În locul acestuia omul a dispus orientarea abstractă înspre lumea valorilor. Prin aceasta ierarhizarea excesivă a conținuturilor existenței a distrus iremediabil spontaneitatea și abandonarea naivă în lume.

Conștiința, în această perspectivă, este sursa tragicului în lume. Și precum acesta rezultă dintr-o dialectică internă, care a apărut la un moment dat în timp, tot așa și conștiința este un fruct temporal, în producerea căruia viața s-a negat pe ea însăși. Aici nu este posibilitate de sinteză, întrucât echilibrul instabil provocat de dualismul conștiință-viață trebuie să-și găsească o rezolvare. Se înșeală aceia cari cred că din cauza conștiinței omul este pus în fața unei biruințe nelimitate: din cauza conștiinței, omul se va prăbuși. Căci aici drumul înălțării este drumul decadenței.”

Emil Cioran, „Conștiință și viață”, în *Calendarul*, anul I, nr. 220, 15 noiembrie 1932, p. 1. În vol.: Emil Cioran, *Singurătate și destin. Publicistică 1931–1944*, cu un cuvânt înainte al autorului, ed. îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Humanitas, 1991, pp. 126–129 [127–129]; Emil Cioran, *Opere*, Vol. II: *Publicistică. Manuscrise. Corespondență*, ed. îngrijită de Marin Diaconu, introducere de Eugen Simion, București, Academia Română/Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2012, pp. 282–285 [283–285].

*

„Subiectul cognitiv ca centru al unei conștiințe se găsește nu numai în fața obiectelor «exterioare» cercului său, ci și în fața propriilor «fenomene de conștiință». Când fenomenele de conștiință devin «obiect cognitiv» pentru subiectul conștiinței, aceste «fenomene» nu sunt disimulate prin vreo cunoaștere *concretă*, cum presupunem că sunt disimulate celelalte fenomene, cari nu aparțin conștiinței și care ajung în conștiință tocmai «disimulate» prin cunoașterea concretă. Faptul că subiectul cognitiv în prezența propriilor fenomene de conștiință cuprinde un «obiect» nedisimulat prin cunoaștere concretă, a făcut pe unii filosofi să creadă că dela aceste fenomene de conștiință se deschide o fereastră spre transcendența universală. Gravă iluzie. Fenomenele de conștiință nu sunt «disimulate» printr-o cunoaștere *concretă*, dar ele sunt «fenomene», adică complicațiuni derivative ale

unui «altceva». Ele vor putea fi privite deci de către subiectul cognitiv tot ca semne arătate ale unui «ce ascuns». (Ele sunt obiecte ale «cunoașterii luciferice»). În afară de asta «fenomenele de conștiință» deși nedisimulate de vreo cunoaștere concretă, sunt disimulate prin procedeele «categoriale» ale cunoașterii paradisiace. Aceasta încă înainte de a deveni obiecte ale cunoașterii luciferice. Deosebirea dintre fenomenele exterioare conștiinței, și fenomenele de conștiință, e așa dar aceea că fenomenele de conștiință trec pentru subiectul lor cognitiv printr-o censură transcendentă mai puțin. Această împrejurare nu dă însă nimănui dreptul de a considera faptele conștiinței în sine drept fereastră deschisă spre transcendențe universale!”⁶

Lucian Blaga, *Censura transcendentă: încercare metafizică*, București, „Cartea românească”, 1934, p. 134n. Reed.: Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii: Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică, Censura transcendentă*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, pp. 315–455 [399n]; Lucian Blaga, *Opere*, vol. VIII: *Trilogia cunoașterii*, ed. îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, București, Editura Minerva, 1983, pp. 437–546 [504n]; Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, vol. III: *Cenzura transcendentă*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 116n.; Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii*, București, Editura Humanitas, 2013.

*

„Este desigur fapt de experiență și greu de contestat că viața sufletească are origini biologice. Și importanță inițială biologică. Relațiile strânse cari pot fi constatate între procesele sufletești și cele organice sunt foarte reale, și multe din ele, destul de cunoscute. O parte foarte însemnată a fenomenelor psihice stă incontestabil în serviciul biologicului, servind nevoilor vieții organice: ca adaptare la mediu, la conservarea individului și a speței, etc. Și e lucru știut că aceste procese au loc, pe o anumită etapă de evoluție, fără prea multă conștiință; care intervine mai târziu, potențându-le și modificându-le. În această privință, deosebirea dintre animal și om este de sigur numai de grad, fenomenele cari se petrec la acesta fiind mai complexe și mai complicate, căci răspund⁷ unor nevoi mai diferențiate.

Se întâmplă însă ca, dela o anumită zonă sufletească în sus, și-un anumit grad de evoluție atins, conștiința omenească, examinată în spirit cu adevărat științific, adică fără gândul de a simplifica starea de fapt, de dragul anumitor teorii (cari joacă în speță rol de idei preconcepute, cu toată aparența lor științifică), conștiința omenească, zic, arată o mulțime de elemente cari nu mai pot fi puse în legătură

⁶ Textul reproduș este preluat dintr-o notă care conține „câteva observațiuni cu privire la fenomenele de conștiință ca «obiect» al cunoașterii”, o chestiune pe care Lucian Blaga spune că a amânat-o „încă dela începutul lucrării”.

⁷ În prima ediție (1934), e scris greșit: „răspunzând”; am corectat după ediția definitivă (1968).

directă cu nevoile biologice ale insului sau ale speței. Fenomene sufletești ce iau loc *alături*, unele dintre ele chiar *contra* fenomenelor de conștiință aservite sănătos utilității, adevă biologiceului.”

D. D. Roșca, *Existența tragică. Încercare de sinteză filozofică*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II” (Biblioteca de filosofie românească), 1934, pp. 123, 124. D.D. Roșca, *Existența tragică. Încercare de sinteză filozofică*, ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1968, p. 108. Reed.: D. D. Roșca, *Existența tragică. Încercare de sinteză filozofică*, ediție definitivă, [pref. Emil Păun], București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 80; D. D. Roșca, *Opere filosofice*, vol. I, ed. îngrijită de Vasile Muscă, București, Editura Academiei Române (Scrieri filosofice românești), 2012, pp. 9–120 [64].

*

„La pensée humaine étant orientée dans le sens sujet-objet, la structure du langage devra suivre jusque dans les détails le canevas de cette opposition. C’est pourquoi il est extrêmement difficile de décrire la conscience impersonnelle de manière appropriée: notre langage est incompatible avec elle. [...]

Il est naturel que le langage commun puisse si difficilement exprimer le phénomène impersonnel; ce qui l’est moins, c’est que la chose n’est pas impossible. Car si tout phénomène correspond, pour le sens commun, à une réalité, si toute qualité est celle d’une substance, si toute action est le fait d’un sujet ou d’un objet, il est étrange que le sens commun puisse penser des événements impersonnels; et pourtant il le fait, preuve le mode impersonnel des verbes. La conscience impersonnelle est antérieure logiquement à la nôtre, de même que *trois* est antérieur à *quatre*; or, le second nombre impliquant le premier logiquement, quiconque conçoit clairement la notion de «quatre» doit pouvoir penser, au moins vaguement, celle de «trois», sans quoi il serait dans l’impossibilité non seulement de définir «quatre» mais de se représenter. C’est ainsi que, de façon aussi peu explicite que ce soit, nous devons avoir l’idée de la conscience impersonnelle qui est impliquée par la nôtre. Le monde impersonnel est donc une indice que notre être fictif n’est pas inventé à plaisir, mais qu’il correspond à une «réalité» logique, cachée dans notre conscience, comme un noyau.

[...]

La conscience impersonnelle est le fond commun d’où se différencient le moi, la matière, l’espace.”

J. D. Gherea, *Le moi et le monde. Essai d’une cosmogonie antropomorphique*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II” (Biblioteca de filosofie românească), 1938, pp. 85, 87, 88, 430. Trad.: I. D. Gherea, *Eul și lumea*,

ed. îngrijită de Gh. Vlăduțescu, traducere de Mariana Noica, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, pp. 53, 54, 271⁸.

*

„Conștiința precedează la o instalare în real, instalare într-un mediu ideal absolut care să corespundă realității absolute a conștiinței, nu numai conștiinței psihice. Noi *știm* (și această *știre* nu este opera unei intuiții misterioase ci a unei *aflări* simple, cu condiția numai să fie destul de adâncă pentru a atinge nivelul unde s-a făcut «cupura») că în conștiința noastră posedăm un oarecare punct care împarte câmpul conștiinței în două părți diferite; un câmp pragmatic dacă ne îndepărtăm de «cupura» în direcția obiectului, un câmp psihic dacă ne îndreptăm în direcția subiectului. (Imaginea e și prea materială și prea simplificată; ea trebuie privită exact ca ceea ce este și nimic mai mult, dacă nu vrem să ne rătăcim). Totul trebuie privit ca o viziune foarte aproximativă, procesul viu al conștiinței ca poziție ontologică în real fiind de o complexitate care de abia poate fi redată inteligibil. Am anulat astfel problematica subiect-obiect care nu putea să aibă decât un aspect pur metafizic, înlocuind-o prin problematica, supusă observării directe, a verificării introspective și a veracității experimentale, a conștiinței. Lucrul nu era cu putință atâta vreme cât consideram conștiința drept o înfățișare a subiectului. Dimpotrivă, lucrul devine ușor din momentul în care subiectul este arătat ca un produs al aprehensiunii conștiinței. Ceea ce ne pune în fața unei noi viziuni a problemei ontologice a cunoașterii.”

Petru P. Ionescu, „Reflecții în problema cunoașterii. I. Cunoaștere și conștiință”, în *Gândirea*, anul XIX, nr. 2, 1940, pp. 101–116 [112, 113]. În vol.: Petru P. Ionescu, *Metafizica ortodoxiei*, ed. critică, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Adrian Michiduță, postfață și bibliografie de Florian Roatiș, Craiova, Aius Printed, 2008, pp. 136–159 [154].

⁸ „Gândirea umană fiind orientată în sensul subiect-obiect, structura limbajului va trebui să urmeze până în detalii canavaua acestei opoziții. De aceea este extrem de greu să descrii conștiința impersonală într-un fel apropiat: limbajul nostru este incompatibil cu ea. [...] Este firesc ca limbajul comun să poată atât de greu să exprime fenomenul impersonal: ceea ce este mai puțin firesc, e că lucrul nu este imposibil. Căci dacă orice fenomen corespunde, pentru simțul comun, unei realități, dacă orice calitate este aceea a unei substanțe, dacă orice acțiune este fapta unui subiect sau a unui obiect, este ciudat ca simțul comun să poată gândi evenimente impersonale; și, totuși, o face, dovadă modul impersonal al verbelor. Pe de altă parte, așa trebuie să fie. Conștiința impersonală este anterioară logic celei a noastre, la fel cum *trei* este anterior lui *patru*; or, al doilea număr implicându-l pe primul în mod logic, oricine concepe clar noțiunea de «patru» trebuie să poată gândi, vag cel puțin, pe aceea de «trei», fără decare ar fi în imposibilitate nu numai să-l definească pe «patru», dar chiar și să și-l reprezinte. În felul acesta, oricât de puțin explicită ar fi, noi trebuie să avem ideea de conștiință impersonală care este implicată în a noastră. Modul impersonal este deci un indiciu că făptura noastră fictivă nu este inventată doar de plăcere, ci că ea corespunde unei «realități» logice, ascunsă în conștiința noastră, ca un sămbure. [...] Conștiința impersonală este fondul comun din care se diferențiază eul, materia, spațiul.”

*

„Toate încercările făcute, pentru a aduce dovezi întru demonstrarea unei realități transcendente, se văd zadarnice. Ca atare nu ne rămâne altceva de făcut decât să recunoaștem că întreaga realitate este conținut de conștiință, este realitate imanentă. Identificarea întregii realități cu conținutul de conștiință este însă sortit să provoace nedumeriri și confuzii și să îndemne la concluzii cu totul eronate. S’ar putea în adevăr crede, că idealismul epistemologic denaturează realitatea, falsifică existența. Căci reducând întreaga realitate la conținutul de conștiință, s’ar putea lesne crede că lumea corporală dispăre, că nu mai posedăm decât reprezentări, că fizicul este spiritualizat, că este transformat în *psihic*. Cu alte cuvinte, că idealismul epistemologic ajunge în mod necesar la concluzii exact opuse acelorale ale concepțiilor «realistice». Acestea din urmă ajungeau la o metafizică materialistă, cel dintâi trebuie să ducă neapărat la una spiritualistă. «Spiritul» ar fi în acest caz adevărata realitate, iar corpurile ar fi «fenomene», simple apariții ale spiritului. Aceste concluzii ar fi însă cu totul nejustificate. Subiectul epistemologic nu trebuie gândit ca o unitate de viață sufletească prinsă de un organism, având un început și un sfârșit în timp. Când se vorbește de geneză la conștiința gândită epistemologic, se înțelege nu geneza conștiinței, ci geneza conținuturilor de conștiință. Conștiința în genere nu se naște, nici nu dispăre. Conștiința în genere nu trebuie înțeleasă apoi nici în sensul că ar fi un spirit universal sau o substanță infinită, în sensul în care înțelegeau Descartes și Berkeley pe Dumnezeu. Subiectul epistemologic nu este nici spirit finit, nici spirit infinit, el nu este în genere de natură psihică. Ca atare nici conținutul lui nu poate fi considerat ca psihic. A-l considera ca psihic, înseamnă după Rickert, a-i acorda un sens ontologic, pentru care nu avem absolut nicio îndreptățire. Dar el nu este nici fizic. Conținutul conștiinței în genere, este un conținut în genere, ce stă deasupra particularităților realului, particularități despre care teoria cunoștinței trebuie, *la începutul* cercetărilor ei, să facă abstracție. Căci aceste cercetări se mișcă la început pe un așa plan de generalitate, încât opoziția dintre fizic și psihic n’a devenit încă teoretic diferentă. Când e «de determinat numai natura generală a întregii existențe reale», nu ne interesează, spune Rickert, «care dintre obiectele reale imanente sunt corpuri și care sunt viață sufletească, sau ce criterii avem, ca să hotărâm aceasta». Căci deocamdată importantă este natura generală a existenței, iar nu deosebirile din sânul realității. Demn de reținut este că atât faptele sufletești cât și faptele fizice sunt deopotrivă conținut de conștiință, că o parte din acest conținut este psihic, o altă parte este fizic, și că deci «corpurile nu sunt simple fenomene ale vreunui transcendent necunoscut», ci «sunt realități empirice și tocmai ca realități sunt de pregăsit⁹ nemijlocit în conștiință ca

⁹ N. Bagdasar folosește cuvântul „pregăsit”, care poate fi întâlnit atât în ediția din 1944, cât și în cursul litografiat: N. Bagdasar, *Curs de teoria cunoștinței*, partea I, vol. 3, București, [editor: Aurel Boia, stenograf al Adunării Deputaților], 1936–1937, p. 959. În ediția din 1995 este „corectat”, fără nicio justificare, prin „regăsit”. Fragmentul e reluat și în volumul: Nicolae Bagdasar, *Conceptul de valoare teoretică la Rickert*, traducere, note și comentarii, anexe și postfață de Alexandru Boboc, București, Paideia, 2017, pp. 151–153; de această dată, cuvântul e complet denaturat prin „pregătit”.

tot realul». Corpurile sunt după Rickert și ele nemijlocit date în conștiință și de aceea sunt conținut de conștiință.”

N. Bagdasar, *Teoria cunoștinței – expunere sistematică și critică*, vol. II, București, Imprimeria Națională (Academia Română. Studii și cercetări, LVII), 1942, pp. 207, 208. Reed.: N. Bagdasar, *Teoria cunoștinței*, București, Casa Școalelor, 1944, pp. 502, 503; Nicolae Bagdasar, *Teoria cunoștinței*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 324.

*

„Aspectul dinamic voluntar, activ, al conștiinții, stabilește între ea și lumea exterioară un cu totul alt raport decât acela strict static, cognitiv, al idealismului. *Prezența omului ca ființă activă, printre alte ființe, nu ni-l arată stăpân și creator al lumii, ci mai degrabă stăpânit și creat de aceasta.* Ori experiența este ea însăși, orice s’ar spune, tot o cunoaștere, și chiar cea mai aproape de inima lucrurilor.

Acestea sunt considerațiile care, pe deasupra textului kantian, ne îndreptățesc să credem că și în problema Transcendenței marele filosof a văzut adevărul, printr’o genială intuiție, în toată profunzimea lui. Fenomenele lumii exterioare nu pot fi simple reprezentări ale conștiinții fiindcă însăși conștiința nu este decât un simplu inel în lanțul acestor fenomene, influențată de ele și cu totul la discreția lor. *Independența și opoziția manifestate de lucrurile exterioare sunt semne decisive că ele nu aparțin total conștiinții.* Între realismul naiv și idealismul absolut, Kant a văzut, cu o uimitoare precizie, locul unde trebuie căutat adevărul. Lucrurile lumii exterioare își au izvoarele ontologice ale existenței lor nu numai în conștiință ci și într’o zonă inaccesibilă minții omenești și transcendentă ei. Această zonă, – a Lucrurilor în sine, – se străvede limpede în experiența noastră de fiecare zi. Inaccesibilă, din punct de vedere al cunoașterii, ea nu este, ontologic vorbind, izolată de imanență ci dimpotrivă, este fundamentul ei. Kant a accentuat poate prea mult caracterul «creator» al conștiinții. Ceeace trebuie să dea de gândit este că ea nu crează când vrea și ce vrea. De câte ori conștiința nu este spectatoare neputincioasă la jocul fatal al fenomenelor, pe care nu le poate nici opri nici modifica?! Este și acesta un semn că în ele se străvede ceva mai mult decât punem noi.”

Dumitru Isac, *Cunoaștere și transcendență*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1943, p. 111. Reed.: Dumitru Isac, *Cunoaștere și transcendență*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Teodor Dima, postfață de Anton Adămuț, Iași, Editura Cantes, 1999, pp. 132, 133. Dumitru Isac, *Cunoaștere și transcendență – realism critic*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Ionuț Isac, cu un cuvânt de însoțire de Vasile Muscă, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2003, pp. 253–349 [332, 333].

*

„La conscience de la conscience (lorsque je suis conscient de tel état de conscience, lorsque je suis conscient que je regarde, entends, sens, pense telle idée, suis tel raisonnement, accomplis telle action, etc.) s’accompagne toujours de la cons-

cience de l'inconscience: alors que je distingue, en effet, tel état de conscience – aussi simple ou aussi complexe fût-il –, que j'y porte mon «attention», comme on dit, je suis, *par là même*, conscient que je le distingue des autres états que j'élimine, *par là même*, de ma conscience (lorsque je suis conscient que je regarde tel objet, je suis conscient, par là même, que c'est lui seul que je regarde, que je ne regarde pas les autres, lesquels sombrent, que je fais sombrer dans l'inconscience ou plutôt la subconscience (avec tous ses degrés). Je suis donc là conscient de mon inconscience (ou subconscience). La conscience de la conscience implique ainsi la conscience de l'inconscience (ou de la subconscience). Mais la conscience (la simple conscience) implique elle-même l'inconscience (ou subconscience), puisque ma conscience choisit tel état au détriment des autres états qui sombrent dans l'inconscience (ou subconscience). Cependant, je n'en suis pas conscient. L'inconscience de la conscience implique ainsi l'inconscience de l'inconscience.”¹⁰

Stéphane Lupasco, *Logique et contradiction*, Paris, Presses Universitaires de France (Bibliothèque de philosophie contemporaine), 1947, p. 80n; Trad. rom. în: Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, cuvânt înainte: Constantin Noica, selecție, traducere din limba franceză și postfață: Vasile Sporic, control științific și note: Gheorghe Enescu, București, Editura Politică, 1982, pp. 141–224 [221]¹¹; Ștefan Lupașcu, *Logică și contradicție*, traducere de Vasile Sporic, Iași, Editura „Ștefan Lupașcu”, 2005, p. 74n.

*

„Conștiința este o parte din cunoașterea noosică istorică și anume este cea întoarsă asupra imaginilor. Orice altă concepție duce la false probleme. O conștiință pură nu există, o intuiție pură nu există, există o cunoaștere noosică a imaginilor, de orice natură ar fi aceste imagini. Tot materialul conștiinței e, deci, strict biologic.”

Camil Petrescu, *Doctrina substanței*, vol. I, ed. îngrijită, note și indice de nume de Florica Ichim și Vasile Dem. Zamfirescu, studiu introductiv de Vasile Dem.

¹⁰ Textul reprodus aici reprezintă conținutul unei note introduse de Șt. Lupașcu după fraza: „On peut donc considérer l'opération cognitive comme une inconnaissance de la connaissance et une inconnaissance de l'inconnaissance” (p. 80).

¹¹ „Conștiința conștiinței (când sunt conștient de cutare stare de conștiință, când sunt conștient că privesc, aud, simt, gândesc cutare idee, raționament, duc la capăt cutare acțiune etc.) e însoțită întotdeauna de conștiința inconștienței: atunci când, într-adevăr, deosebesc cutare stare de conștiință – cât de simplă sau de complexă ar fi ea –, când îi acord «atenție», cum se zice, sunt, *prin aceasta*, conștient că o deosebesc de alte stări pe care le elimin, *prin aceasta*, din conștiința mea (când sunt conștient că privesc cutare obiect sunt conștient, prin aceasta, că îl privesc numai pe el, că nu privesc altele, care pălesc, pe care le fac să pălească cufundându-le în inconștiență sau mai curând în subconștiență (cu toate gradele sale). Eu sunt deci conștient de inconștiența (sau subconștiența) mea. Conștiința conștiinței implică astfel conștiința inconștienței (sau a subconștienței). Dar conștiința (simpla conștiință) implică ea însăși inconștiența (sau subconștiența), pentru că conștiința mea alege cutare stare, în dauna altora care pălesc cufundându-se în inconștiență (subconștiență). Totuși eu nu sunt conștient de aceasta. Inconștiența conștiinței implică astfel inconștiența inconștienței.”

Zamfirescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 246. [Lucrare definitivată în jurul anului 1955]. Reed.: București, Fundația culturală „Camil Petrescu”, 2010.

*

„Inițial, conștiința este întoarsă spre obiect, spre lumea în care ea trebuie să se orienteze; inițial, ea este o «conștiință obiectivă», în care se cuprinde tot ce referă la obiecte: reale, ireale, suprareale, ideale. Conștiința obiectivă se manifestă ca percepție, reprezentare, imaginație. «Valorificarea», «interpretarea» dispune de două căi opuse: afectivitatea și gândirea. Afectivitatea nu se ocupă de ce obiective avem, ci de *cum* le avem, valorifică semnificația lumii pentru noi, pentru binele și răul nostru. A doua funcție capitală a conștiinței este «conștiința subiectivă», afectivă, care nu este «prezentativă», nu exprimă momentul obiectiv, ci o rezonanță interioară, subiectivă a lumii.»¹²

„Conștiința este o *știre* «întru sine» despre ceea ce se petrece «în afară de sine», folosind și dominând împrejurările și lucrurile. «Exteriorul», obiectul este începutul și sfârșitul proceselor conștiinței, al vieții psihice; la mijloc stă aprecierea afectivă și cumpănirea prin gândire pentru a potrivi cunoașterea lumii și acțiunea asupra ei. Pe scurt, «conștiința obiectivă» este dominantă, în chiar interesul subiectului. O afectivitate pură, o valorificare interioară a percepțiilor și reprezentărilor sub raportul plăcerii și neplăcerii este de prisos, fiindcă este oarbă dacă este lipsită de îndrumarea «conștiinței obiective». Avem plăceri sau neplăceri, simțim pericol, dar nu știm *ce* este plăcut sau neplăcut și *unde* s-a cuibărit pericolul. Afectivitatea este utilă dacă este aderentă la informațiile obiective și dacă este adecvată acestor informații: nici nu le exagerează ca în cazul furtunii provocată de o emoție, nici nu le minimalizează în nepăsare și apatie. Acțiunea voluntară, ca încoronare a vieții conștiente personale, a conștiinței de sine, urmărește a produce în lume schimbări care sunt reprezentate în lumina plăcerii, după ce am desrealizat împrejurările dure-roase. Recesivitatea afectivității (a subiectivității), ca și a gândirii și voinței față de «conștiință obiectivă», față de ceea ce se cheamă cunoaștere în genere nu are nevoie de o justificare amănunțită. Este cert că proprietățile psihice sunt solidare, fac un bloc, din care nu lipsește nici una, dar nu sunt echipotente: «conștiință obiectivă» domină, iar afectivitatea și gândirea ca proprietăți permanente, în sfârșit voința ca sinteză temporară a conștiinței sunt recesive. Voința este faptul de conștiință suprem, dar totodată este cel mai recesiv sau fundat pe altceva.»

Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, ed. îngrijită, studiu introductiv și note de Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, București, Editura Eminescu, 1983, pp. 463, 465, 466. [Lucrare încheiată în anul 1960]. Reed.: Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, text integral, ed. îngrijită,

¹² Mircea Florian vine cu aceste precizări pentru a „întregi” concepția lui Johannes Rehmke.

postfață și note de Nicolae Gogoneață, cu un cuvânt preliminar de Anca Florian Neagu, București, Editura Fundației PRO, 2003, pp. 480, 482, 483.

*

„Dacă este exact ceea ce am afirmat în prima parte a lucrării noastre, că știința trebuie să-și afle punctul ei de plecare în datele conștiinței de sine, iar nu într-o considerare impersonală și oarbă a lumii externe, (care e sortită să rămână ca o carte veșnic pecetluită, sau, și mai rău, ca o sursă de confuzie și eroare, atâta vreme cât nu știm să citim mai întâi în noi înșine), și dacă primul dat al conștiinței de sine este, după cum ne amintim, conștiința libertății, unității și ireductibilității noastre interioare, trebuie ca toate datele sau categoriile apriorice ale conștiinței de sine să fie apte de a pune ordine și măsură în ansamblul cunoștințelor noastre și să poată folosi drept cheie explicativă universală în constituirea unei științe adecvate a tuturor lucrurilor.

Cu alte cuvinte, trebuie ca simpla idee a realității interne a eului, a libertății și transcendenței lui spirituale față de lumea externă, să aducă mai multă lumină atât în descrierea fenomenologică a faptelor, cât și în interpretarea lor axiologică și să poată deveni o pârghie rezistentă cu care să ținem mai bine în mână universul întreg, cu infinitatea lui de cazuri și situații individuale, decât a putut să o facă știința impersonală și obiectivă a legilor și principiilor generale, care a încercat să facă abstracție de datele conștiinței și să ne prezinte tabloul unei lumi mecanice și moarte, în care realitatea vieții personale nu are nici un rol și valorile superioare ale spiritului, nici o putere.”

Constantin Micu Stăvilă, *Descoperirea vieții personale*, ed. realizată de Ștefan Delureanu, pref. de Bogdan Tătaru-Cazaban, București, Editura Paideia, 2006, p. 60. [Lucrare concepută și definitivată în anii '60].

*

„Ființă și neant, ființă și temporalitate, ființă și aparență fac loc opoziției mai adânci dintre ființă și *conștiință*. Despre un fel de con-știință se poate vorbi în cazul oricărei oglindiri și reflectări, fie și la oglindirea în apă, dacă prin conștiință s-ar înțelege înregistrarea laolaltă și reținerea lucrurilor ca o imprimare în materie și memorizare de către ea, într-un cuprins, a stărilor și proceselor; are și materia o memorie, de ordinul reținerii laolaltă a pecetiei lucrurilor. Dar conștiința omului, cu tăria ei de a oglindi nu numai ce se imprimă în ea ci și *ceea ce își imprimă ea însăși*, o pune cu adevărat în opoziție cu ființa, într-altfel decât i se pot opune oglindirile și vălurile Maia ale lucrurilor. Acum este în joc oglindirea liberă și suverană. Că și conștiința «este» într-un fel (iar de la faptul că este, de la cogito, s-a putut încerca refacerea ființei) nu curmă opoziția. Ființa câștigase totul asupra neantului și cu atât mai mult asupra vremelniceii și aparenței, spre a-și risca acum plinătatea ei în fața conștiinței și gândului, care nu numai că o subțiază, o trec în «formă» sau o pun în fluiditate, dar o dublează pur și simplu cu fabulațiile lor.

Conștiința este agentul principal al posibilului. Nu numai că a ajuns la conștiință și gând, posibilul nu s-a disciplinat, dar dimpotrivă, el a intrat în cea mai extraordinară eliberare de sine. Neantul este blajin față de ființă, în comparație cu rebeliunea ontologică a conștiinței. *Orice* poate fi propus de conștiință, ca o provocare față de ființă.”

Constantin Noica, *Devenirea întru ființă. Vol. I: Încercare asupra filosofiei tradiționale; vol. II: Tratat de ontologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 310. Reed. Constantin Noica, *Devenirea întru ființă: Încercare asupra filosofiei tradiționale; Tratat de ontologie. Scrisori despre logica lui Hermes*, studiu introductiv Sorin Lavric, București, Editura Humanitas, pp. 47–382 [312, 313].